

ARKEOLOGISK UTREDNING AV ALE GOLFBANA, SKEPPLANDA SOCKEN, ALE KOM-
MUN, VÄSTERGÖTLAND

Gundela Lindman

RIKSANTIKVARIEÄMBETET
Arkeologiska utredningar UV Väst

UTR 89:9

I n n e h å l l

BAKGRUND

SYFTE OCH GENOMFÖRANDE

NATUR- OCH KULTURMILJÖ

TIDIGARE KÄNDA FORNLÄMNINGAR

INVENTERING OCH PROVGRÄVNINGAR

FÖRTECKNING ÖVER KÄNDA FORNLÄMNINGAR INOM OMRÅDET

ÖVERBLICK ÖVER KULTURUTVECKLINGEN

RESULTATSAMMANFATTNING

- Bilagor:
1. Käll- och litteraturförteckning
 2. Administrativa uppgifter
 3. Provgrävningar och fynd

BAKGRUND

Utredningen omfattar ett område i Skepplanda socken som planerats för byggandet av en golfbana. Anläggning av en golfbana medför markarbeten av olika slag som skulle kunna komma att förstöra fornlämningar, som visserligen inte är synliga i markytan, men som kan finnas bevarade i jorden.

I området finns ett flertal fornlämningar kända sedan gammalt, bl a olika gravar från brons- och järnålder och hällristningar i form av skålgropar. Erfarenheten säger att dolda fornlämningar ofta ligger i anslutning till kända och ovan mark synliga fornlämningar. Det kan röra sig om i jorden nedgrävda gravar eller rester av bosättningar med eldstäder, fynd av sten- och flintredskap eller i marken synliga rester av hus och hyddör.

Allmänt sett har också området ett särskilt intresse i och med dess relativa närhet till Gamla Lödöse, en ort med stor betydelse som Göteborgs föregångare redan under tidigmedeltiden. Golfbaneområdets marker tillhör i stor utsträckning den medeltida Kungsgården, som en gång i tiden tillhört den norske kungen Håkan, vilken år 1337 förlänade den till en viss Gudmund Grein.

Med anledning av ovanstående beslutade Länsstyrelsen i Älvsborgs län om en arkeologisk utredning av området.

SYFTE OCH GENOMFÖRANDE

Utredningens syfte har varit att ge en samlad översikt över fornlämningarna i området och utröna om de föreslagna bansträckningarna riskerade att inkräkta eller förstöra några sådana.

Arbetet har omfattat genomgång av tillgängliga uppgifter på museer, arkiv och i litteratur, terrängrekognoscering samt provgrävningar på särskilt utvalda platser inom området.

NATUR- OCH KULTURMILJÖ

Golfbaneområdet ligger i ett höglänt, mjukt kuperad område i Göta älvdalen, ca 3 km öster om älven. Området är ca 130 ha stort, varav ca 43 ha åkermark. Resten utgörs av moränbundna berg och skogsdungar, huvudsakligen med lövskog med stor andel av ek.

Området utgör en vattendelare och avvattnas genom bäckar, såväl åt väster som åt öster. I det mjukt modellerade landskapet märks en nord-sydgående rygg på vars krön gårdarna i Lilla Alvhem är belägna. Kungsgården ligger på en avsats nära intill det stora Fröveberget.

Området ligger i Skepplanda socken, som är en av de mera fornlämningsrika socknarna i Göta älvdalen. Det ligger halvvägs mellan centralbygden kring Grönå med bl a Skepplanda kyrka och Lödöse vid Gårdaåns utlopp. Avståndet till kyrkan, respektive till Lödöse, är ca 2,5 km fågelvägen.

I Skepplanda finns flera kända hällristningar. Särskilt känd är ristningen vid Jätteberget, vilken har betecknats som länets kanske vackraste skeppsristningar (Rex Svensson 1982). Från Lid i Skepplanda kommer en silverskatt från vikingatiden som hittades i slutet på 1800-talet. Den består av halsringar och armringar av äkta silver.

TIDIGARE KÄNDA FORNLÄMNINGAR

Huvuddelen av de tidigare kända fornlämningarna ligger på Lilla Alvhems mark i norra delen av golfbaneområdet. Inga gravanläggningar är kända kring Kungsgården i södra delen av området, vilket förstärker intrycket av Kungsgårdens något avsides belägenhet. Troligen har den äldsta bebyggelsen i området varit knuten till det höjdstråk där gårdarna i Lilla Alvhem nu ligger.

Strax söder om dessa gårdar ligger ett gravfält (Fig 2:10), som i dag omfattar fyra synliga högar. Flera av dem är skadade. Enligt äldre uppteckningar har det troligen funnits fler gravar, som för länge sedan raderats ut på ytan, men vilka troligen finns kvar under marken. Området har varit odlat i äldre tider och det är vanligt att gravar skadades vid uppodlingsarbeten.

På en moränbunden bergrygg i golfbaneområdets norra del ligger ett gravfält (Fig 2:2) som enligt äldre anteckningar omfattar minst 18 gravanläggningar. Gravarna består av högar och stensättningar. Här har man hittat lergods från yngre järnåldern, brända ben och pärlor av glas.

Strax utanför golfbaneområdet i nordväst, ligger ytterligare ett gravfält (Fig 2:1), idag med tre synliga anläggningar bestående av två högar och en stensättning. Här hade en "lantman" under 1880-talet genom uppodling förstört en grav. Han ålades av riksantikvarien att återställa högen, och gjorde det så grundligt att den blev större än den ursprungligen hade varit. Överst placerade han en minnessten.

I krönläge ett par hundra meter nordväst om gårdarna i Lilla Alvhem ligger en samling av gravar (Fig 2:3-5), bestående av en grupp med två stensättningar, en ensamliggande stensättning i beteshagen i väster; samt otydliga tecken på ytterligare några högar i ett kringodlat åkerimpediment. Gravarna är kantskadade och odlingssten har lagts upp omkring dem.

I golfbaneområdets östra del skjuter en bergrygg fram från öster mot en liten bäckravin. Vid bergryggens norra sida ligger en större stensättning och ett 40-tal meter SSV därom syns tre små kantställda hållar skjuta upp ur marken (Fig 4, Fig 2:11-12). Dessa markerar någon form av gravar, troligen från järnålder.

En annan form av fornlämningar är skålgropsförekomsterna. Det finns två stycken kända inom området. (Fig 2:6 och Fig 2:8). På ovansidan av ett tre meter stort jordfast stenblock har ett tiotal skålgropar knackats in.

Den andra skålgropsförekomsten består av ett 15-tal skålgropar belägna i en skrovlig och sprickig berghäll nära krönet vid gårdarna i Lilla Alvhem. Enligt äldre anteckningar skall resterna av en domarring finnas ca 30 m NÖ därom. Utifrån vad som idag är synligt på platsen är det svårt att bedöma om uppgiften är riktig eller inte. I detta sammanhang kan nämnas att en holkyxa av brons med facetterade smalsidor hittats "strax väster om Lilla Alvhem" (ÄLM nr 3423).

INVENTERING OCH PROVGRÄVNINGAR

Inventeringen i form av terrängregognoscering inriktades dels på att söka efter sådana fornlämningar som kan finnas synliga i terrängen, t ex gravar och hällristningar, och dels på att göra en bedömning av vilka platser som kunde förmedlas ha rester av bosättningar osynliga under markytan.

Vid inventeringen gjordes följande iakttagelser.

I golfbaneområdets sydvästra del påträffades en *hålväg* (Fig 2:17). Den är ca 40 m lång. En *hålväg* är en vägsträckning som syns i terrängen som ett urgröpt dike. Den har bildats när man gått och ridit upp och ner för en sluttning. Marken har då slitits upp och regn och smältvatten har efter hand sköjt bort jorden. Hålvägens ålder kan inte avgöras, men eftersom den övertvåras av den stenmur som markerar gränsen mellan Kungsgården och Ramstorp bör den vara gammal och kan ha ett forntida ursprung.

På flera ställen påträffade olika typer av *fossil åkermark*. Största delen av åkrarna inom golfbaneområdet är stora sammanhängande, täckdikade åkerytor från 1800- och 1900-tal. Men på några ställen har bitar av äldre åkersystem bevarats.

I ett höjdparti väster om Kungsgården finns en plan åkeryta, ca 50x30 m (Fig 2:16), som avgränsas mot sydväst av en svagt böjd åkerterrass. Terrasskanten är ca 0,5 m hög. Åkerytan är bl a beväxt med en mäktig ek med en omkrets på 220 cm, vilket visar åkerns höga ålder. Väster om ett dike finns början på ytterligare en terrasskant bevarad på en sträcka av ca 20 m.

En annan åkerterrasskant är bevarad väster om den planerade pitchbanan (Fig 2:18). Den är 35 m lång (N-S) och 1 m hög. Också här växer en stor ek på ett sådant sätt att den visar en hög ålder på terrassen.

Båda dessa åkerterrasser har uppenbarligen hög ålder och är av den typ av terränganpassade åkrar som i vissa fall bedöms kunna vara ända från järnåldern (Widgren 1987).

Förutom de ovan nämnda finns fossil åkermark av mera sentida karaktär (Fig 3:A-E), vilka inte bedömts som fornlämningar.

Ca 40 m nordöst om den förstnämnda åkerterrassen ligger några otydliga rester av ett åkerparcellsystem (Fig 3:D; Fig 5) bestående av fyra stycken 5 - 6 m breda och 15 - 40 m långa åkerparceller.

Intill berget en bit norrut härifrån ligger en åkeryta (Fig 3:E; Fig 5), ca 40 x 20 m, som begränsas av åkerhak i väster och sydväst.

I en björkdunge i golfbaneområdets norra del återfinns tre åkerparceller (Fig 3:A, Fig 6). De ligger i svag nordöstsluttning. Två stycken är 50 m långa och en är 30 m lång och avsmalnar i en spets. De är 4 m breda och 0,2 - 0,3 m höga. Enligt laga skifteskartan för Lilla ALvhem (1829) beskrivs detta område som höglänt äng med sandmylla.

Vid mossen i områdets östra del finns ett stort område med åkerparceller mellan berget och mossen (Fig 3:C; Fig 7). Området är ca 160 x 50 m stort och omfattar ett 20-tal åkertegar med växlande bredd mellan 4 - 15 m. Det är beväxt med björk, al och gran.

Slutligen kan två mycket små åkerytor nämnas (Fig 3:B, Fig 7), som ligger uppe i ett bergområde. De är lagda tätt intill muren som är gräns mellan Tussebo och Kungsgården. Åkerytorna är 9 x 11 respektive 7 x 7 m stora och avgränsas av diken.

Dessa åkrar kan ha utnyttjats i sen tid av obesuttna som fått nöja sig med den sämsta marken i tider med brist på odlingsmark. I sammanhanget kan nämnas att det legat ett båtmanstorp i golfbaneområdet östra del, drygt 200 m SSV om den ovan nämnda mossen. Där syns de förfallna resterna av källaren samt en del hopsamlade stenar från husgrunderna.

I denna del av Väst-Sverige är kvartsbrott relativt okända. Det är därför av särskilt intresse att notera att spår av kvartsbrytning i mycket liten skala finns på två ställen inom området (Fig 3:9 och Fig 3:14). Platserna utgörs av bergskrön där ren kvarts syns på en yta av ca 0,7 x 0,15 m.

Att kvarts använts inom området som material för redskap framgår av ett fåtal fynd av *bearbetad kvarts* som gjordes tillsammans med fåtaliga fynd av *bearbetad och bränd flinta*. Jmf bilaga 3.

I en grustagskant (Fig 2:13), söder om området med de resta kantställda stenarna, iaktogs ett par bitar *förhistorisk keramik*. Dessa låg ca 15 cm under markytan. På 30 cm's djup syntes i samma grustag ett mörkt, decimetertjockt lager, troligen en äldre markyta, på en sträcka av ca 15 m. Läget är mycket lämpat för bosättning och skärvorna tyder antingen på en boplats eller eventuellt på ytterligare gravar under flat mark.

Provgrävningarna inriktades på områden där något eller några av följande kriterier gällde:

- närhet till fornlämning
- gott topografiskt läge för bosättning
- fynd av bearbetad flinta eller kvarts
- område som enligt den planerade banläggningen berörs av markingrepp

Provgrävningarna avslöjade två områden med fornlämningar. Det ena är beläget i åkermarken söder om vägen som leder bort mot den nuvarande klubbstugan (Fig 2:15). Under matjorden framkom i ett av provschakt-

en ett område, ca 2 x 1 m stort, bestående av omrörd lera med skärvensten, träkol och sot. Ett par meter därifrån fanns en samling av skörbrända stenar. På samma plats hittades några flintbitar i matjorden. Lämningarna tolkas som spår av *forntida bosättning*. Läget är utmärkt för en bosättning med skydd av berget i norr och nära väg ner till bäcken i söder.

Vid provgrävning på avsatsen, som är ca 10 x 8 m stor, omedelbart intill kvartsbrottet på berget i väster (Fig 2:14), visade sig jorden innehålla ett ca 5 cm tjockt sotigt lager på 20 cm's djup, samt dessutom bitar av bränd lera och några kvartsbitar. Lämningarna kan närmast betecknas som en forntida *aktivitetsyta* eftersom de visar att en viss aktivitet pågått intill kvartsbrottet, utan att man för-denskull bott på platsen.

FÖRTECKNING ÖVER KÄNDA FORNLÄMNINGAR INOM OMRÅDET Jfr Fig 2.

1. Gravfält (Raä nr 53)
2. Gravfält (Raä nr 65)
3. Stensättning (Raä nr 59)
4. Stensättningar, 2 st (Raä nr 60)
5. Rest av gravfält (Raä nr 61)
6. Skålgropsförekomst (Raä nr 166)
7. Domarring(?) (Raä nr 64:1)
8. Skålgropsförekomst (Raä nr 64:2)
9. Boplatsfynd (Raä nr 165)
10. Gravfält (Raä nr 5)
11. Stensättning (Raä nr 114:1)
12. Resta stenar, 3 st (Raä nr 114:2)
13. Fyndplats för förhistorisk keramik (nyregistrerad)
Orientering: Grustag ca 15 m norr om bäckravin.
14. Kvartsbrott med aktivitetsyta (nyregistrerad), ca 10 x 8 m.
Orientering: 30 m 70 gon om bergsdamm.
15. Boplats (nyregistrerad), ca 75 x 50 m.
Orientering: 78 m 240 gon om kraftledningsstolpe
16. Fossil åkermark (nyregistrerad), ca 70 x 40 m.
Orientering: Ca 50 m norr om gammal markväg.
17. Hålväg (nyregistrerad), 40 m lång.
Orientering: 15 m NV om gränsknä.
18. Åkerterrass (nyregistrerad), ca 35 m lång.
Orientering: 65 m V omlagård.

ÖVERBLICK ÖVER KULTURUTVECKLINGEN

Stenålder

Under äldre stenålder var hela Göta älvdalen en stor havsfjord. För ca 7000 år sedan låg vattennivån på 32 möh i trakten av Alvhem (Sarauw & Alin). Vattnet nådde då in i golfbaneområdet med vikar både från sydväst, från norr och öster.

Så småningom sjunker vattenytan. Under slutet av yngre stenåldern för ca 3500 år sedan är havsytans nivå nere på ca 10-15 möh. Exakt när man för första gången tar området i bruk vet man inte. Det äldsta fyndet är en del av en yxa av sk. Hästefjordstyp. Den har hittats

någonstans på Lilla Alvhems ägor, men exakt var är obekant (ÄLM nr 3431). Ett boplatsfynd från stenålder är också känt strax nordost om den norra av de två gårdarna i Lilla Alvhem (Raä nr 165). Här har man hittat bl a flera fragment av stenyxor samt flintavslag.

De fynd av bearbetad kvarts och flinta som gjordes i samband med utredningen, samt de två kvartsbrotten, tyder också på att människor vistats inom området under stenåldern. Det kan röra sig om kortare besök i samband med jaktexpeditioner. Under stenåldern livnärde man sig huvudsakligen av jakt och fiske och insamling av ätliga växter. Så småningom vinner jordbruket sakta insteg. Till en början odlar man i form av svedjebruk, vilket innebar att man fällde skogen, lät den torka och sedan tände brände ner den och därefter sådde direkt i askan.

Brons- och järnålder

Brons- och järnålder omfattar tiden för ca 3500 - 1000 år sedan. De gravar som är kända inom golfbaneområdet härrör från dessa perioder. Under bronsålder var det vanligt med stora välvda högar av jord. Under järnåldern förekommer oftast att gravarna är samlade till gravfält omfattande flera gravanläggningar som ligger sida vid sida.

Vissa tecken tyder på att den boplats som upptäcktes (Fig 2:15) kan härröra från bronsålder. Där förekom relativt rikligt med skärvsten, vilket ofta brukar uppträda på bronsåldersboplatser.

Bronsåldersmänniskornas närvaro är särskilt tydlig genom de två ovan beskrivna skålgropsförekomsterna. Skålgropar räknas som ett slags hällristningar. Deras egentliga syfte och innebörd är inte känd, men man antar att de hade något ceremoniellt eller magiskt syfte i samband med den tidens religion.

Medeltid-nutid

På grund av att de skriftliga källorna inte är äldre än 1300-talet är Kungsgårdens äldsta historia höljd i dunkel.

Det äldsta skriftliga belägget för Alvhem är från 1337. Under medeltiden skrevs namnet Alweim, AElfum eller Alfwum. Vad namnet egentligen betyder vet man inte säkert. Sista delen, -hem, kan översättas med trakt, men vad första delen syftar på är oklart.

Bror Andersson har i Skepplandaboken gett en lång och ingående skildring av gårdens historia. Efter det att Gudmund Grein fått den i förläning har den innehafts av en lång rad personer. På 1600-talet förlänades den till riksrådet Knut Posse. På slutet av 1600-talet var gården starkt förfallen och byggnaden brann 1697. Den nuvarande mangårdsbyggnaden, som är K-märkt, är uppförd 1733. En direktör Niklas Sahlgren inköper gården år 1758, varefter den ingår i ett av honom stiftat fideikommiss. Genom arv kommer gården att ligga under Koberg fram till 1929.

RESULTATSAMMANFATTNING

Den planerade golfbaneområdet utgörs av en kulturhistoriskt värdefull miljö med talrika fornlämningar och ett välbevarat kulturlandskap.

Fornlämningar skyddas genom Kulturminneslagen och omfattar såväl synliga, som ovan mark osynliga lämningar. Vid banläggningen har hänsyn tagits till de kända fornlämningarna så att anläggningsarbetena inte inkräktar på dessa. Vid utredningen har framkommit ett antal tidigare okända lämningar. Enligt det lämnade banförslaget inkräktar bana 1:4 och bana 3:1 på fornlämning.

Vid en eventuell exploatering bör dessa i första hand skyddas genom att man justerar bansträckningarna.

Kungsbacka 1989-12-11

Gundela Lindman

FÖRKORTNINGAR

Raä Riksantikvarieämbetet
ÄLM Älvsborgs länsmuseum

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Besökta museer och arkiv

Älvsborgs länsmuseum i Vänersborg
Göteborgs arkeologiska museum
Länsstyrelsens lantmäterikontor, Vänersborg

Litteratur

ANDERSSON, B.A. m fl. Skepplanda socken från forntid till nutid i ord och bild. Skepplanda kommunfullmäktige. Säffle 1972.

GARDELL, S. Artikel i Göteborgs Handels- och sjöfartstidning 16 juni 1930.

LINDBLAD, C. Lödöse stad samt Ale och Flundre. Historiska minnen och nuvarande förhållanden. H.L. Bolinders boktryckeri. Göteborg 1897.

ORTNAMNEN I ÄLVSBORGS LÄN. Ale härad.

REX SVENSSON, K. Hällristningar i Älvsborgs län. Stiftelsen Älvsborgs länsmuseum. Uddevalla 1982.

SARAUW, G. & ALIN, J. Götaälvområdet fornminnen. Skrifter utgivna till Göteborgs stads trehundraårsjubileum. Göteborg 1923.

SVENSKA GODS OCH GÅRDAR. Del XXIX. Uddevalla 1941.

WIDGREN, M. Regelbundna åkersystem från äldre järnålder. Västgöta-Dal 1987. Årsbok från Älvsborgs länsmuseum.

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens beslut: 220-3678-89

Områdets läge: Ek karta 7B7h Tussebo, Kungsgården 1:1; samt delar av Kungsgården 1:3-2; Alvhem 1:2, Tussebo 1:11; 1:14; 1:15 och 1:17.

Områdets yta: Ca 130 ha

Personal: Gundela Lindman, Kristina Carlsson

Tid: 15 - 30 nov 1989

PROVGRÄVNINGAR OCH FYND

Område 1. Plan åker. 38 möh. Sandmark. Inga fynd.

Område 2. Avsats mot V. Åker. 42 möh. Sandmark. Inga fynd.

Område 3. Avsats mot NÖ. Åker. 46 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 2 bitar bearbetad kvarts. Provschakt: inga fynd.

Område 4. Krönplatå. Åker. 48 - 50 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 1 bit bränd lera, 2 bitar slagen flinta, varav en bränd; 2 bitar bearbetad kvarts. Provschakt: Inga fynd.

Område 5. Plan åker. 50 möh. Sandmark. Inga fynd.

Område 6. Plan åker. 48 möh. Sandmark. Inga fynd.

Område 7. Sluttning mot NÖ. 52 möh. Sandmark. Inga fynd.

Område 8. Del av långsträckt krönrygg. 56 - 58 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 1 bit kritpipskaft. Provschakt: Inga fynd.

Område 9. Moränbunden, liten bergavsats nära krön. Hagmark. 66 möh. Handgrävda provgropar. Fynd: 2 bitar slagen kvarts, 5 bitar bränd lera.

Område 10. Sluttning mot SÖ. Moränmark. Hagmark. 50 möh. Inga fynd.

Område 11. Flackt krön. Åkermark. 52 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 1 bit bränd lera, 1 flintavslag, 1 bit bearbetad kvarts. Provschakt: inga fynd.

Område 12. Avsats mot SÖ. Åkermark. 50 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 2 bitar svallad flinta, obearbetad. Provschakt: Inga fynd.

Område 13. Sluttning mot ÖSÖ. Åkermark. 40 möh. Lera. Fynd vid ytbesiktning: 1 större, lätt svallat flintavslag, 1 litet flintavslag, 2 eldskadade, bearbetade flintfragment, 6 bitar kvarts varav tre bearbetade. Provschakt: inga fynd.

Område 14. Bergrygg med kvartsbrott. 56 möh. Handgrävda provgropar. Inga fynd.

Område 15. Flack avsats mot SSÖ. Åkermark. 46 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 2 bearbetade flintfragment, 1 bit bearbetad kvarts. Provschakt: Omrört lager med skärvsten, kol och sot. Skärvstensansamling.

Område 16. Sluttning mot SSV. Åkermark. 46 möh. Sandmark, matjorden 40 - 60 cm djup. Inga fynd.

Område 17. Sluttning mot SSV. Åkermark. 46 möh. Sandmark. Fynd vid ytbesiktning: 1 flintavslag. Provschakt: Inga fynd.

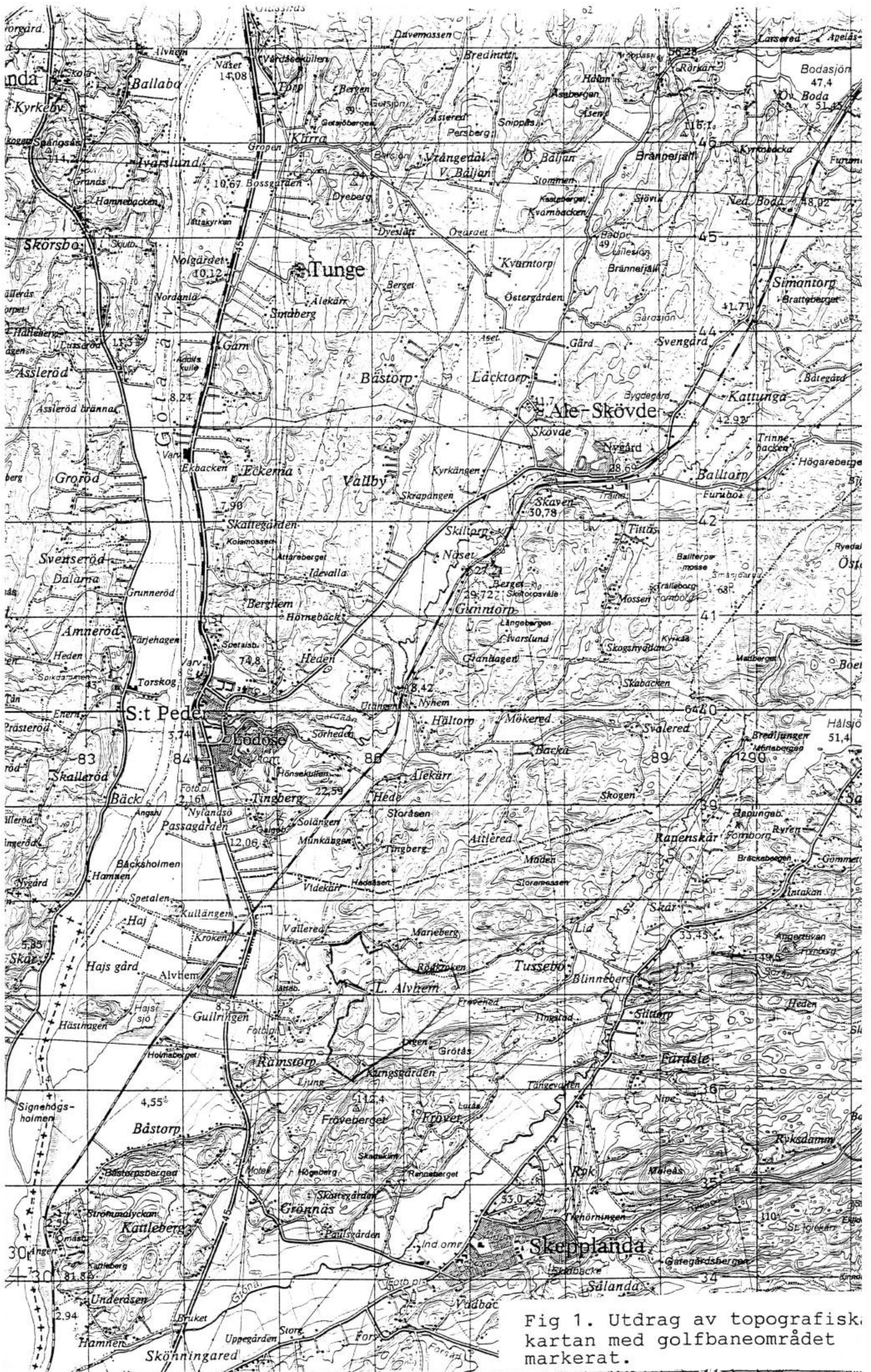
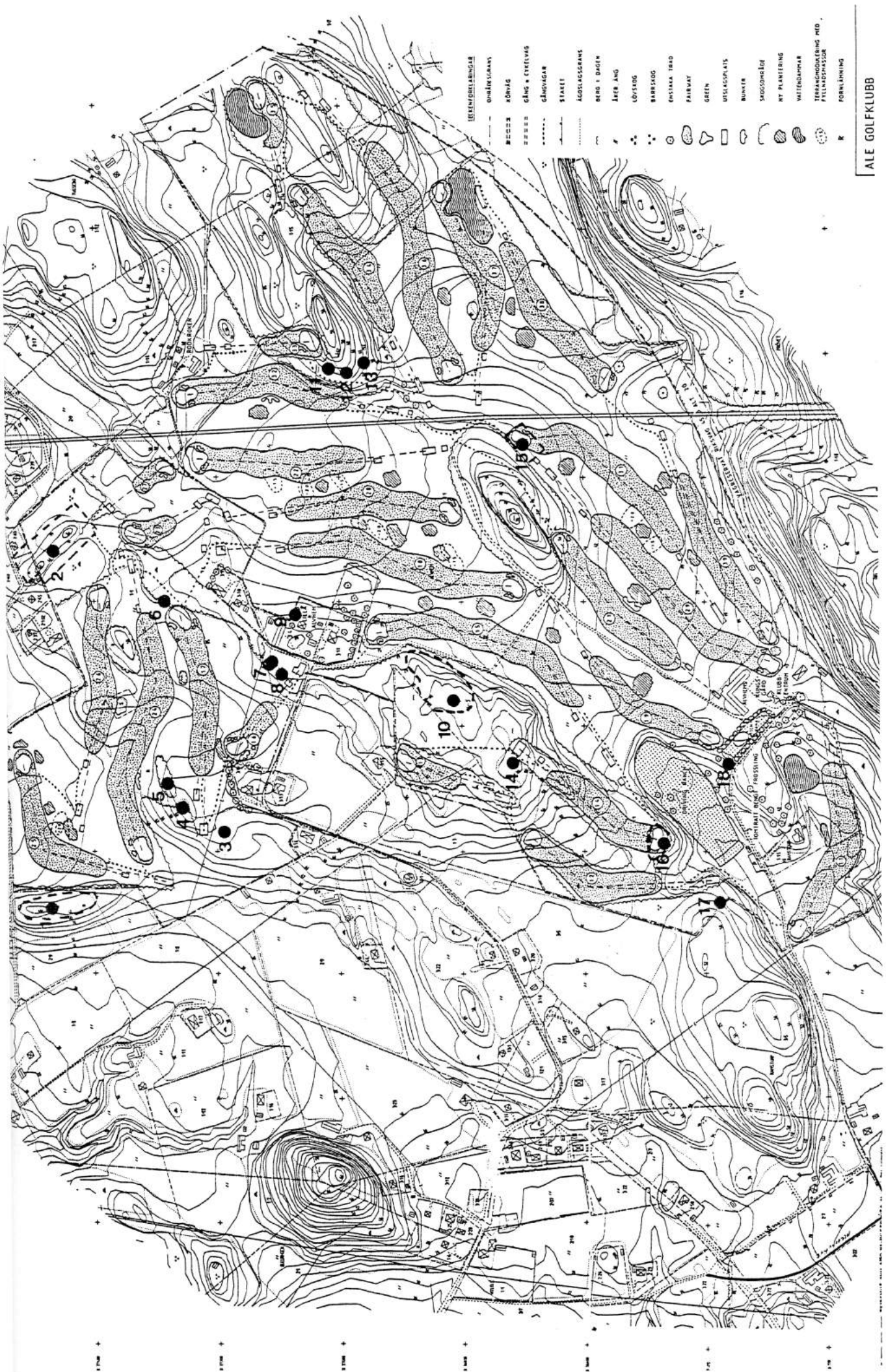

Fig 1. Utdrag av topografisk karta med golfbaneområdet markerat.

- TECKENFÖRKLÄNING**
- GRÄS SVAN
 - JÖNVÄG
 - GÅNG & CYKELVÄG
 - GÄDDVÄGAR
 - STRÄKE
 - AGGELAGSGRÄNS
 - BEHOV I DAGEN
 - JÄR ANS
 - LÖVSKOG
 - BARRSKOG
 - ENSTAKA TRÄD
 - FAIRWAY
 - GREEN
 - BUSHLAGSPÅLTS
 - BUNKER
 - SKOGSÖREDE
 - NYT PLANTERING
 - VÄTTERGRÄNNAR
 - TERRÄNGODLÄNING MED FÄLLANPASSNING
 - FORN-LÄNNING

ALE GOLFKLUBB

Fig 3. Provgärningsområden (1-17) och sentida fossil åkermark (A-F)

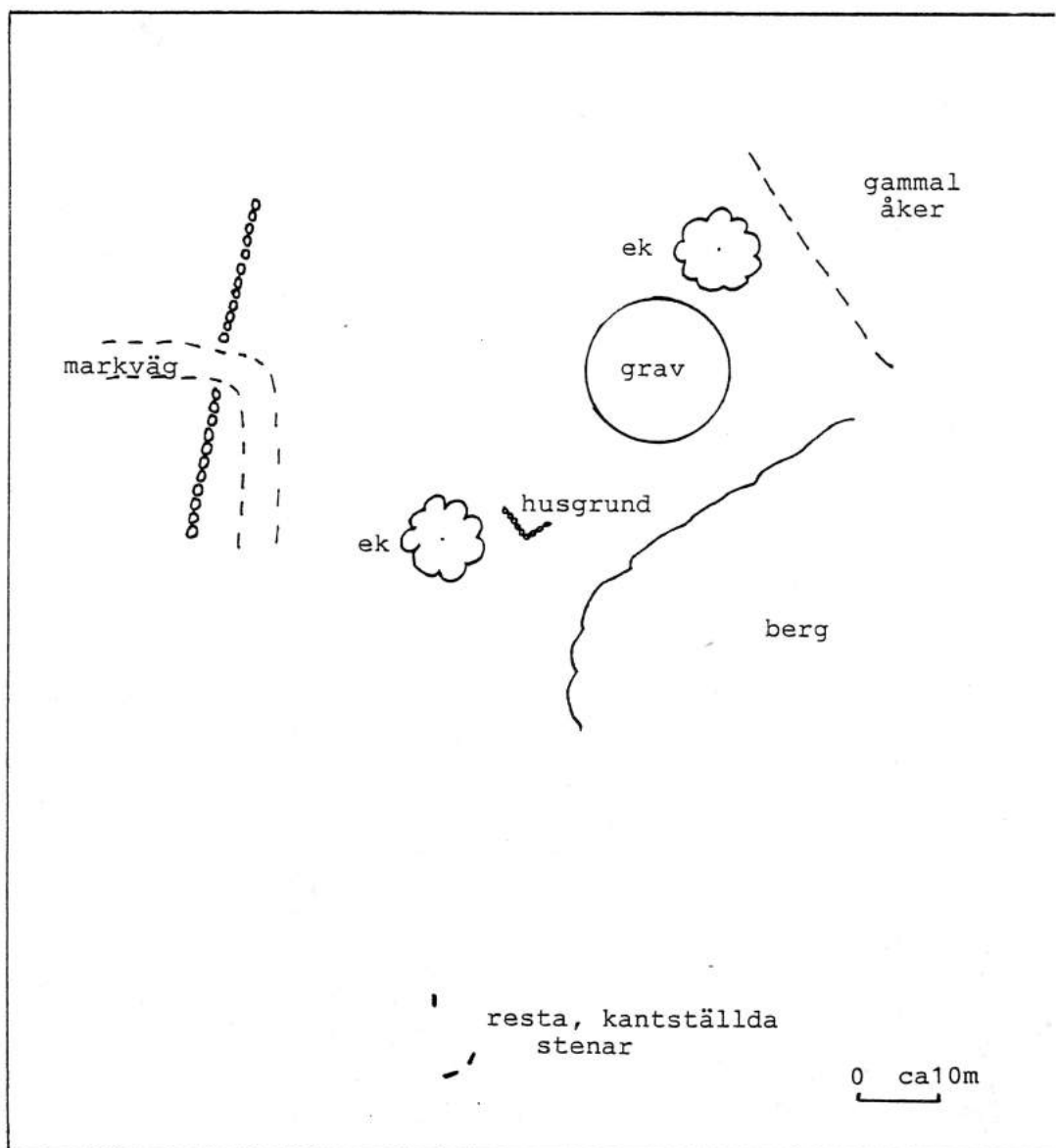
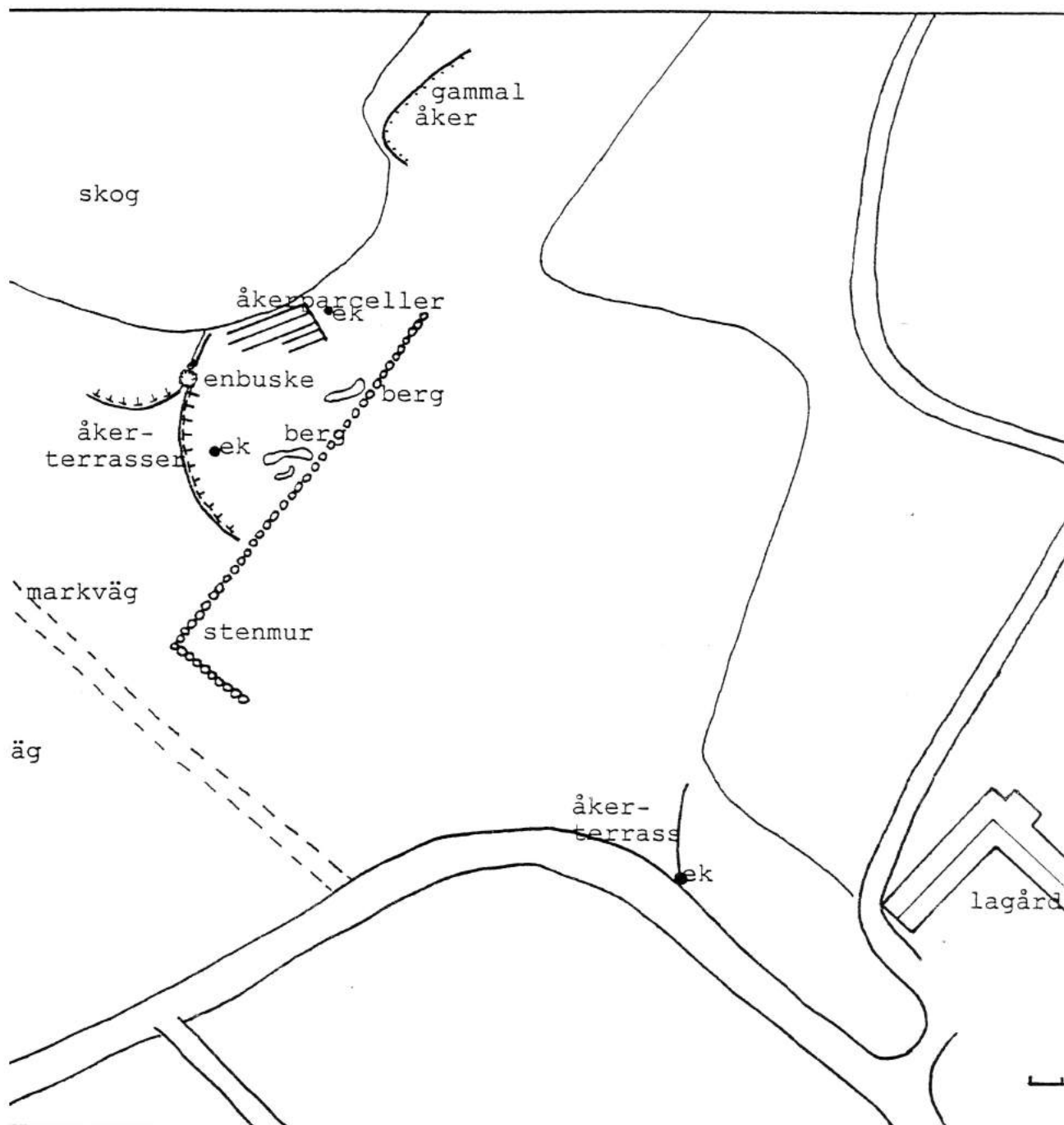

Fig 4. Skiss över området vid fornlämning 11 och 12.

5. Fossil åkermark på Kungsgården 1¹.

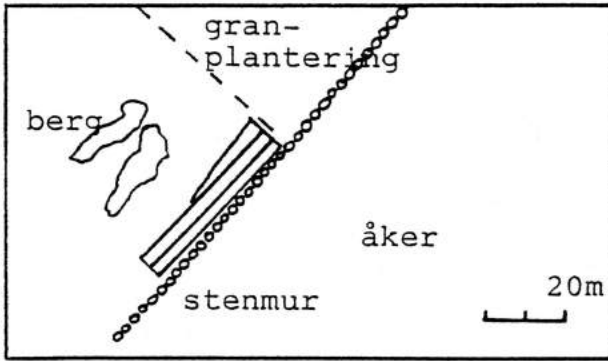

Fig 6. Fossil åkermark på Lilla Alvhem 3³.

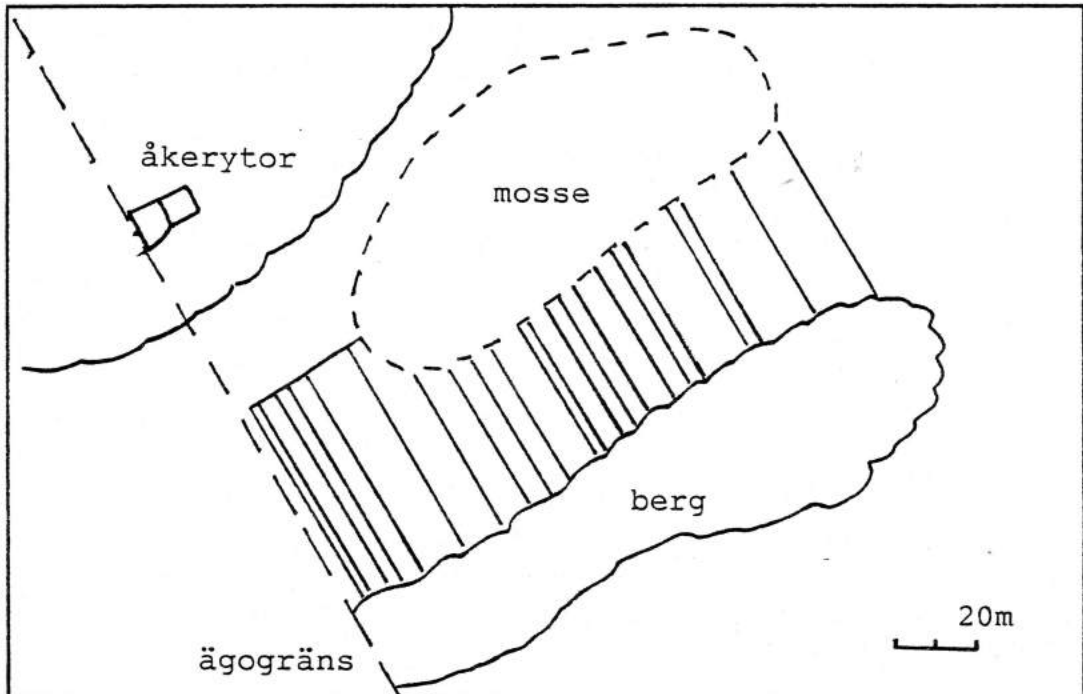

Fig 7. Fossil åkermark på Tussebo 1¹¹.